

РОЗДІЛ 1

Нормативне регулювання процесу соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у місцях позбавлення волі

Загальновідомо, що боротьба із злочинністю здійснюється у двох тісно пов'язаних між собою напрямках — шляхом запобігання вчиненню злочинів та застосуванням покарання до осіб, які вже вчинили злочини¹. Безумовно, перший напрямок є більш ефективним, раціональним та гуманним, але якщо особу не вдалося все ж таки відвернути від вчинення злочину, вона заподіяла шкоду людині, суспільству чи державі, то вона повинна притягуватися до кримінальної відповідальності, їй має призначитися покарання і вона повинна відбутися це покарання в межах, призначених вироком суду. При цьому серед цілей покарання, які повинні бути досягнуті у процесі відбування покарання, кримінальне законодавство вказує не тільки кару, яку має зазнати засуджений, а ще й на його виправлення, запобігання вчиненню нових злочинів як самим засудженим, так і іншими особами (ст. 50 КК України). На жаль, на практиці вдається реалізувати тільки таку мету покарання, як кара, інші ж цілі у більшості випадків залишаються нереалізованими або реалізованими тільки частково. Про це свідчить наявність повторної злочинності в Україні, у тому числі досить стабільна частка рецидивної злочинності, яка у структурі загальної злочинності останнім часом коливається в межах 12–15 %, а частка рецидивістів у загальній чисельності злочинців сягає

¹ Данышин, И. Н. Введение в криминологическую науку [Текст] / И. Н. Данышин. – Харьков. : Право, 1998. – С. 5.

7–12 %¹. Останніми кримінологічними дослідженнями встановлено, що співвідношення між повторними і рецидивними злочинами є досить жорсткою величиною: різниця між їх рівнями складає приблизно 18–20 %, і за рахунок злочинних діянь рецидивістів створюється ядро повторної злочинності. А із загальної кількості виявлених злочинців рецидивістом є кожен дев'ятий-десятий, і різниця між кількістю осіб, які раніше вчиняли злочини незалежно від впливу часу, і тими, які на момент вчинення нового злочину мали незняту або непогашену судимість, теж перебуває у доволі жорсткій залежності, як і рівні рецидивних і повторних злочинів, і становить 47–56 %². У зв'язку з цим у науковій літературі рецидивна злочинність розглядається як вагома частина злочинності в цілому, що вирізняється неминучістю, постійним відтворенням та кримінологічно значущою показовістю³.

Чинників існування і відтворення рецидивної злочинності досить багато, як і заходів, розроблених і спрямованих на її запобігання⁴. Серед низки таких чинників чільне місце посідає й відсутність належних заходів соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у місцях позбавлення волі. На несвоечасність або недостатність заходів, які б сприяли соціальній адаптації таких осіб, вказувалося ще у навчальній та науковій літературі радянської доби⁵,

¹ Батиргареева, В. С. Кримінологічні засади запобігання рецидивній злочинності в Україні [Текст] : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія, кримінально-виконавче право» / В. С. Батиргареева. – Х., 2010. – С. 1.

² Батиргареева, В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми [Текст] : монографія / В. С. Батиргареева. – Х. : Право, 2009. – С. 166, 167.

³ Там само. – С. 155.

⁴ Закалок, А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика [Текст] : у 3 кн. / А. П. Закалок. – К. : Вид. Дім «Ін Юре», 2007. – Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих злочинів. – С. 525–609; Батиргареева, В. С. Рецидивна злочинність в Україні: соціально-правові та кримінологічні проблеми [Текст]. – С. 326–506; Кримінологія: Загальна та Особлива частини [Текст] : підручник / за заг. ред. В. В. Голіни. – Вид. 2-ге, переробл. і допов. – Х. : Право, 2009. – С. 229–237 та ін.

⁵ Кримінологія [Текст] : учебник / отв. ред. В. К. Звибуль, Н. Ф. Кузнецова, Г. М. Миньковский. – М. : Юрид. лит., 1979. – С. 225; Зелинский, А. Ф. Рецидив преступлений (структура, связи, прогнозирование) [Текст] / А. Ф. Зелинский. – Харьков : Вища шк., Изд-во при Харьк. ун-те, 1980. – С. 143, 144; Кримінологія и профилактика преступлений [Текст] : учебник / под ред. А. И. Алексеева. – М. : МВШМ МВД СССР, 1989. – С. 319; Трубников, В. М. Социальная адаптация освобожденных от отбывания наказания [Текст] / В. М. Трубников. – Х. : Изд-во «Основа» при ХГУ, 1990 та ін.

але в той час на тлі створення нового типу особистості нової епохи — особистості радянської людини проблемами соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді позбавлення волі, радянська влада сильно не переймалася, а соціальна допомога для них у більшості випадків зводилася до формальної разової співбесіди з працівниками органів внутрішніх справ та направленням на працевлаштування¹.

До проблем соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді позбавлення волі, на державному рівні в Україні зперше звернулися тільки на початку 90-х років ХХ ст. у зв'язку з нагальною необхідністю реформування системи установ відбування кримінальних покарань, яка вже не повною мірою виконувала покладені на неї завдання. Зокрема, в Основних напрямках реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР² зазначалося, що у країні не налагоджено механізму подання соціальної допомоги особам, звільненим з місць позбавлення волі. Цим документом для соціальної адаптації осіб, які відбули покарання, передбачалося: 1) визначити права і відповідальність республіканських органів і громадських організацій з надання допомоги особам, які відбули покарання, створити служби постпенітенціарної опіки при службі зайнятості; 2) забезпечити створення необхідних матеріальних умов для соціальної адаптації осіб, які відбули покарання, осіб без певних занять і місця проживання, утворити фонди матеріальної допомоги, центри соціальної адаптації, які б займалися працевлаштуванням, та сприяти одержанню житла, забезпечити надання мінімальних безплатних послуг, у тому числі харчування, можливість придбати професію, закріпитися в трудовому колективі; 3) відкривати спеціальні будинки-інтернати для хворих і престарілих, які звільнилися з місць позбавлення волі, не мають родинних зв'язків та можливості влаштувати свій побут, одержати житло, всіляко заохочувати участь у цьому бла-

¹ Криминология [Текст] : учебник / под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. – М. : Юрид. лит., 1988. – С. 269.

² Про Основні напрями реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР : постанова Каб. Міністрів Укр. РСР від 11 лип. 1991 р. № 88 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/88%D0%B0-91-%D0%BF>. – Заголовок з екрана.

годійних, релігійних та інших організацій, окремих громадян, а також підтримувати створення відповідних громадських формувань.

Завдання, визначені в Основних напрямках реформи кримінально-виконавчої системи в Українській РСР, у подальшому були додатково закріплено у низці загальнодержавних програм боротьби зі злочинністю. Так, у першій Державній програмі боротьби зі злочинністю¹ передбачалося розробити концепцію участі виконкомів місцевих рад та місцевих державних адміністрацій, підприємств, організацій та установ у вирішенні питань розміщення засуджених, створення для них необхідних комунально-побутових умов, їх працевлаштування та створення притулків для осіб, які потребують соціального захисту. Цей захід необхідно було виконати МВС України, виконкомам місцевих рад та місцевим державним адміністраціям у 1994 р. Додатково Програмою приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами, у 1994–1995 рр. було заплановано створити в обласних центрах, промислових містах та районах центри соціальної реабілітації осіб, які повернулися з місць позбавлення волі².

У другій державній програмі боротьби зі злочинністю³ передбачалася підготовка регіональних узгоджених програм спільних дій щодо забезпечення працевлаштування засуджених, а також сприяння особам, які повернулися з місць позбавлення волі, в їх адаптації та розв'язанні соціально-побутових проблем (п. 65). Виконання цього заходу покладалося на Раду міністрів Автономної Республіки Крим,

¹ Про Державну програму боротьби зі злочинністю [Текст] : постанова Верхов. Ради України від 25 черв. 1993 р. №3325-ХІІ // Уряд. кур'єр. – 1993. – № 117–118. – 5 серп.

² Про Програму приведення умов тримання засуджених, які відбувають покарання у місцях позбавлення волі, а також осіб, що тримаються у слідчих ізоляторах і лікувально-трудовах профілакторіях, у відповідність з міжнародними стандартами : постанова Каб. Міністрів України від 26 січ. 1994 р. № 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/31-94-%D0%BF>. – Заголовок з екрана.

³ Про Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996–2000 роки : Указ Президента України від 17 верес. 1996 р. № 837/96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/837/96>. – Заголовок з екрана.

місцеві державні адміністрації, МВС України та Мінпраці України, строк виконання — листопад 1996 р.

Третьою подібною Програмою¹ Державному департаменту України з питань виконання покарань, Мінпраці України та Держкоммолодьспорттуризму України у 2001 р. доручалося розробити проект Державної програми соціальної адаптації осіб, які звільняються з місць позбавлення волі (п. 5), а також постійно вживати заходів щодо працевлаштування осіб, звільнених з місць позбавлення волі, сприяти їх адаптації та розв'язанню соціально-побутових проблем (п. 85).

Розробленню проекту цієї Програми передувало прийняття у 2003 р. Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»². Закон визначив умови і порядок надання соціальної допомоги особам, які відбували покарання, а також засади участі в їх соціальній адаптації органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій та об'єднань громадян. Сфера дії цього Закону поширювалася на осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також на звільнених від подальшого відбування зазначених видів покарань за хворобою, на підставі Закону України про амністію чи акта помилування, умовно-достроково звільнених від відбування покарання, яким невідбуту частину покарання більш м'яким, звільнених від відбування покарання вагітних жінок і жінок, які мали дітей віком до трьох років. Закон також визначав поняття «соціальна адаптація» та «соціальний патронаж».

У зв'язку з прийняттям цього Закону було внесено відповідні зміни й до інших законодавчих актів³, зокрема Житлового кодексу Української РСР, законів України «Про місцеве самоврядування», «Про місцеві

¹ Про Комплексну програму профілактики злочинності на 2001–2005 роки [Текст] : Указ Президента України від 25 груд. 2000 р. № 1376/2000 // Офіц. вісн. України. – 2000. – № 52. – Ст. 2258.

² Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [Текст] : Закон України від 10 лип. 2003 р. № 1104-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 32. – Ст. 1681.

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [Текст] : Закон України від 1 груд. 2005 р. № 3167-IV // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 51. – Ст. 3176.

державні адміністрації», «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про органи і служби у справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», спрямованих на розширення суб'єктів соціального патронажу та вдосконалення правового статусу осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк.

Так, а) Житловий кодекс РСР було доповнено положенням про те, що для тимчасового проживання осіб, що відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк і потребують поліпшення житлових умов або жила, площа яких тимчасово заселена чи яким повернути колишнє жила приміщення немає можливості, а також осіб, які потребують медичної допомоги у зв'язку із захворюванням на туберкульоз, використовуються спеціальні гуртожитки; б) кримінальна міліція у справах дітей повинна здійснювати відповідно до законодавства заходи соціального патронажу щодо неповнолітніх, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк; вести облік неповнолітніх правопорушників, які потребують медичної допомоги, у тому числі звільнених із спеціальних виховних установ, з метою проведення профілактичної роботи, інформувати відповідні служби у справах неповнолітніх стосовно цих неповнолітніх; в) заходи соціальної реабілітації, передбачені Законом України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», повинні здійснюватися також стосовно неповнолітніх, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, та молоді, яка відбувала покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк; г) на місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування також покладено здійснення соціального патронажу щодо осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, а також вирішення питань, пов'язаних з наданням цим особам можливості здобувати загальну середню освіту.

У 2004 р. врешті-решт (замість 2001 р., як уже вказувалося) була прийнята і Державна програма соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 роки¹. В Програмі зазначало-

¹ Державна програма соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 роки [Текст] : затв. постановою Каб. Міністрів України від 30 серп. 2004 р. № 1133 // Офіц. вісн. України. – 2004. – № 35. – Ст. 2344.

ся, що заходи, які здійснюються в державі, поки що є малоефективними і не забезпечують належної допомоги із соціальної адаптації, у зв'язку з чим виникла потреба в розробленні додаткових заходів щодо посилення боротьби із рецидивною злочинністю, активізації запобіжних заходів, надання раніше судимим гарантій щодо їх адаптації до сучасних умов життєдіяльності в суспільстві, залучення їх до суспільно корисної праці, створення системи ресоціалізації. Програма містила 14 пунктів додаткових заходів, виконання яких було покладено на Державний департамент України з питань виконання покарань, Міністерство у справах сім'ї, дітей та молоді, Мінпраці, МВС, МОЗ, інші центральні органи влади і управління, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Заходи четвертої державної програми боротьби зі злочинністю¹ вже були спрямовані на вдосконалення роботи із соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Зокрема, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Сімферопольській міським держадміністраціям, Державному департаменту України з питань виконання покарань, Мінпраці та Мінсім'ямолодьспорту у 2008–2009 рр. доручалося сприяти особам, які звільняються з місць позбавлення волі, у виданні та оформленні документів, необхідних для вирішення соціальних питань, активізувати роботу спостережних комісій з надання такій категорії осіб допомоги в соціальній адаптації (п. 9). У рамках виконання цієї Програми було прийнято також План заходів щодо забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі, на період до 2009 року², який передбачав ще 10 пунктів додаткових заходів, виконання котрих переважно було покладено на тих самих суб'єктів, що виконували Державну програму соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі, на 2004–2006 роки.

¹ Про затвердження Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 роки [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 20 груд. 2006 р. № 1767 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 51. – Ст. 3418.

² План заходів щодо забезпечення соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі, на період до 2009 року [Текст] : затв. розпорядженням Каб. Міністрів України від 21 лист. 2007 р. № 1030-р // Зб. уряд. нормат. актів України. – 2008. – № 35. – Ст. 218.

Подальше вдосконалення законодавства стосовно соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання у місцях позбавлення волі, пов'язане з прийняттям ще одного документа загальнодержавного рівня — Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк¹. У Концепції зазначається, що трансформації у суспільстві, які відбуваються за останнє десятиріччя, спричинили підвищення рівня його криміналізації. Окремі особи, перебуваючи у скрутному безвихідному становищі, вдаються до незаконних дій, виправдовуючи їх цим становищем та неможливістю гідно існувати в умовах, які створила для них держава. Таким чином, збільшилася кількість злочинів, пов'язаних із незаконними операціями з житлом, нерухомістю та банківськими рахунками, незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, що зумовило збільшення чисельності осіб, засуджених до відбування покарання у виді позбавлення волі на тривалий строк. Окрім того, труднощі у відновленні свого соціального статусу та поверненні до нормальних умов життя призводять до того, що особи, які відбули покарання та звільнилися з установ відбування покарань, повертаються на кримінальний шлях, через що підвищується рівень рецидиву злочинів. Не всі звільнені особи мають змогу проживати у власних житлових приміщеннях, влаштуватися на роботу, близько третини з них мають проблеми психологічного характеру, майже половина — проблеми із здоров'ям, унаслідок чого збільшується чисельність бездомних, підвищується рівень безробіття, поширюються суспільно небезпечні хвороби тощо. В Концепції вказується, що щороку з установ виконання покарань звільняється близько 50 тис. осіб, зокрема, протягом 2007 р. було звільнено 48,8 тис., з яких близько 1 тис. втратили соціальні зв'язки взагалі, майже 3 тис. не мали робітничої спеціальності, приблизно 3 тис. не забезпечені житлом.

Така ситуація пояснюється в Концепції тим, що заходи соціальної адаптації, які вживаються у державі до звільнених осіб, малоефективні. Відсутність комплексної допомоги звільненим особам упо-

¹ Концепція соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк [Текст] : схвал. розпорядженням Каб. Міністрів України від 30 жовт. 2008 р. № 1385-р // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 84. – Ст. 2830.

звільнює їх реінтеграцію у суспільство та відновлення їх соціального статусу повноцінного члена суспільства, трудового колективу, родини, що призводить в тому числі і до втрат людського ресурсу на ринку праці, оскільки переважна їх частина — це працездатні громадяни. У Концепції зазначається, що центральні і місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування проводять певну роботу з удосконалення системи соціальної адаптації звільнених осіб, зокрема, функціонування мережі установ для таких осіб. На момент прийняття Концепції діяли 38 установ, які надають соціальні послуги звільненим особам, з них 23 утворені недержавними організаціями, у тому числі лише один центр соціальної адаптації, що належить до комунальної форми власності, але не створено жодного спеціального гуртожитку. Звільнені особи поселяються у звичайні гуртожитки, що не розв'язує проблему їх побутового влаштування.

Існуюча система соціальної адаптації звільнених осіб, за думкою розробників Концепції, неспроможна задовольнити потреби суспільства з таких причин: а) відсутність чіткого і злагодженого механізму координації дій центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування; б) несвочасність надання необхідної допомоги звільненим особам; в) недостатність фінансування; г) стигматизація та дискримінація звільнених осіб; г) недостатня поінформованість звільнених осіб про їх права та обов'язки, а також громадськості про проблеми звільнених осіб та її участь у сприянні реінтеграції таких осіб у суспільство; д) відсутність фахівців із соціальної роботи та соціальних працівників, які можуть на належному рівні працювати в системі соціального захисту звільнених осіб тощо.

У Концепції пропонуються три різні варіанти розв'язання проблеми соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі. Перший варіант — це вдосконалення роботи із соціальної адаптації звільнених осіб на місцевому рівні з урахуванням фінансових можливостей та потреб регіонів. У разі застосування такого варіанта місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування повинні виділяти кошти з місцевих бюджетів на виконання відповідних програм і планів заходів. Цей варіант, з точки зору розробників Концепції, є неефективним з огляду на те, що при-

оритетними в регіонах вважаються, як правило, питання соціального захисту інших незахищених верств населення, зокрема безпритульних дітей, громадян похилого віку, інвалідів.

Другий варіант передбачає залучення до розв'язання проблеми недержавних організацій. Він нібито є перспективним, оскільки такі організації більш динамічні, мобільні, мають змогу залучати благодійні кошти, міжнародні гранти, спонсорську допомогу, що зменшить витрати з місцевих бюджетів. Але деякі недержавні організації не виявляють бажання провадити діяльність, пов'язану із соціальною адаптацією звільнених осіб, з огляду на відсутність належної підтримки з боку держави, недостатність коштів, небезпеку для життя та здоров'я їх працівників, недосконалість відповідних державних і регіональних програм та законодавства.

Розробники Концепції зазначають, що застосування першого і другого варіантів окремо не дасть потрібних результатів, у зв'язку з чим оптимальним варіантом вважають об'єднання зусиль центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для забезпечення соціальної адаптації із залученням недержавних організацій. Це, на їх думку, дасть змогу вивчити міжнародний досвід у цій сфері, створити умови для соціальної адаптації осіб, частково вирішити питання фінансування, визначити конкретну потребу в такій роботі на основі офіційних статистичних даних, підвищити рівень якості соціальних послуг звільненим особам. Концепція має реалізуватися шляхом розроблення окремого плану заходів.

Слід зазначити, що розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 липня 2009 р. № 740-р уже затверджено План заходів з реалізації Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до 2015 року¹. План передбачає 23 пункти різних заходів, реалізація яких покладена як на центральні, так і місцеві органи влади і управління за участю Національної академії правових наук України, громадських, релігійних та благодійних організацій.

¹ План заходів з реалізації Концепції соціальної адаптації осіб, які відбували покарання у виді позбавлення волі на певний строк, до 2015 року [Текст] : затв. розпорядженням Каб. Міністрів України від 1 лип. 2009 р. №740-р // Уряд. кур'єр. – 2009. – № 123. – 11 лип.

Одним із перших заходів цього Плану є розроблення законопроекту щодо внесення змін до Закону України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» стосовно вдосконалення соціального супроводу та соціального патронажу таких осіб, зокрема визначення основних завдань учасників процесу соціальної адаптації та органу, що його координуватиме. На сьогодні цей захід уже виконаний — 17 березня 2011 р. прийнято Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк», у зв'язку з чим Закон України від 10 липня 2003 р. «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» втратив чинність.

У новому Законі про соціальну адаптацію частково змінено поняття соціальної адаптації та соціального патронажу, визначено основні принципи здійснення соціального патронажу, гарантії реалізації прав звільнених осіб, встановлено, що спеціалізованими установами для звільнених осіб є центри соціальної адаптації та спеціальні будинки-інтернати, розширено перелік суб'єктів соціального патронажу та вказано їх повноваження, встановлено, що загальну координацію соціального патронажу звільнених осіб віком до 35 років включно здійснює центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, молоді та спорту, а після 35 років — центральний орган виконавчої влади у сфері праці та соціальної політики.

До суб'єктів соціального патронажу, крім центральних органів виконавчої влади, Закон відносить місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, органи праці та соціального захисту, державну службу зайнятості, органи, що проводять соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю, органи внутрішніх справ, органи з питань громадянства та реєстрації фізичних осіб, органи охорони здоров'я, підприємства, установи, організації, що не є у державній власності, об'єднання громадян та фізичних осіб. У цілому можна вважати, що даний Закон є своєрідним логічним завершенням процесу становлення законодавства про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у місцях позбавлення волі, хоча він теж не є ідеальним.

Окрім розглянутих загальнодержавних нормативно-правових документів, певну низку нормативних актів, що стосуються про-

блем соціальної адаптації, прийнято і на рівні міністерств та відомств. Зокрема, затверджені Типове положення про центр соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі¹, Типове положення про спеціальний будинок-інтернат², Порядок взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково³, Порядок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк⁴, тощо.

До цього слід додати, що у 2005 р. також прийнято Закон України «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей»⁵, який у 2010 р. було викладено у новій редакції⁶

¹ Типове положення про центр соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі [Текст] : затв. наказом М-ва праці та соц. політики від 14 лют. 2006 р. № 31 // Офіц. вісн. України. – 2006. – № 17. – Ст. 1277.

² Типове положення про будинок-інтернат [Текст] : затв. наказом М-ва соц. політики України від 9 лист. 2011 р. № 432 // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 96. – Ст. 3507.

³ Порядок взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення соціального супроводу і контролю за поведінкою дітей та молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково [Текст] : затв. наказом Держ. департаменту України з пит. виконання покарань, М-ва України у справах сім'ї, молоді та спорту від 28 жовт. 2008 р. № 288/4322 // Офіц. вісн. України. – 2008. – № 95. – Ст. 3153.

⁴ Порядок взаємодії установ виконання покарань та суб'єктів соціального патронажу під час підготовки до звільнення осіб, які відбувають покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк [Текст] : затв. наказом М-ва юстиції України, М-ва соц. політики України, М-ва освіти і науки, молоді та спорту України, М-ва охорони здоров'я України, М-ва внутр. справ України від 28 берез. 2012 р. № 478/5/180/375/212/258 // Офіц. вісн. України. – 2012. – № 28. – Ст. 1066.

⁵ Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей [Текст] : Закон України від 2 черв. 2005 р. № 2623-IV // Офіц. вісн. України. – 2005. – № 25. – Ст. 1412.

⁶ Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей [Текст] : Закон України від 21 груд. 2010 р. № 2823-VI // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 3. – Ст. 161.

і сфера дії якого в певній частині поширюється і на осіб, які відбували покарання в місцях позбавлення волі. На реалізацію цього Закону вже теж прийнято відповідну підзаконну нормативну базу і навіть створено Раду з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі¹, як постійно діючий дорадчий орган Кабінету Міністрів України для вивчення проблемних питань, пов'язаних з реалізацією державної політики у сфері соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

Основними завданнями цієї Ради є: а) координація дій органів виконавчої влади з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі; б) підготовка пропозицій щодо формування і реалізації державної політики у сфері соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі; в) визначення шляхів, механізмів та способів вирішення проблемних питань, що виникають під час реалізації зазначеної державної політики; г) сприяння діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі; г) удосконалення нормативно-правової бази з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

У зв'язку з викладеним у Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року² пропонується розв'язати проблеми організації профілактики правопорушень у тому числі шляхом формування системи реінтеграції бездомних осіб і безпритульних дітей та соціальної адаптації осіб, звільнених з місць позбавлення волі.

¹ Про Раду з питань соціального захисту бездомних осіб та осіб, звільнених з місць позбавлення волі [Текст] : постанова Каб. Міністрів України від 30 черв. 2010 р. № 538 // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 50. – Ст. 1651.

² Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року [Текст] : розпорядження Каб. Міністрів України від 30 лист. 2011 р. № 1209-р // Офіц. вісн. України. – 2011. – № 93. – Ст. 3389.

Таким чином, можна стверджувати, що відповідну нормативну базу для супроводу процесу соціальної адаптації осіб, які відбувають чи відбули покарання в місцях позбавлення волі, створено. Безумовно, вона ще недосконала, потребує подальшого поліпшення і розвитку, існує низка проблем з розроблення, виконання заходів щодо соціальної адаптації зазначених осіб та їх ефективності, на що буде звернено увагу в інших розділах цієї монографії.